

(239)

המרαιין: אפרת שחם-מזרחי, בית המשפט

הנושא: העפלה וקליטה של יהודי סוריה ولبنון בארץ

המראיין: אריתה כהן

תאריך: 7.1.1999

ש. ספרי בבקשת קצר על בית אבא - מותי הוא עלה, מה היו הנסיבות שהביאו אותו
למשק, מה שאות זוכרת ממה שאבא סיפר.

ת. מה שאני זוכרת מהסיפורים של אבא שהם היו משפחה די מבוססת יחסית בדמשק.
لسבא הייתה חנות מאד נדירה של שטיחים ובדים יקרים והוא נסע החלוץ וחוזר לפרס
להביא סחורות. הוא נפטר בגיל די צעיר כתוצאה מאולקוס. אז לא ידוע איך לטפל בו,
ואמא של אבא, סבתاي, נשאה עם כל הילדים לבד. היו לה 6 ילדים, ואבא שלו, שלם, היה
הבן הבכור. בגיל מאד צעיר הוא הפך להיות ראש המשפחה בכורת הנסיבות שאביו נפטר
בגיל צעיר.

ש. כשאבא היה בן 14-13?

ת. כן. ממשו כזאת. זה היה בסביבות 1920. אבא קיבל את המעמדת הכלכלית עליו ואז
הוא הפסק את הלימודים והתחיל ל לעבוד. הוא התחרבר לאיזה שהוא גרעין או קבוצה
חברים שהיו באותו הזמן החלוץ בדמשק והוא נפגשים בערבים. היו להם פעולות,
ונדמה לי שגם בסופו של דבר הם הצליחו להקים באיזה חירבה או בית, צרי' מסקן, ואבא
שלי סידר שם את כל הווילונות, וניקה את הצרי' כדי שתהייה הרגשה של בית. היו עושים
שם פעולות והיו מגיעים מדריכים מהארץ. ואז התגבשה בתוך הקבוצה החלטה שם
רוצחים לעלות לארץ. היה לו ניסיון בריחה אחד מהבית, כי 아마 מאוד התנגדה לעלייה שלו
לארצה. הם היו על גבול دمشق-לבנון ואז אמא גילתה שהוא אינו והיא שלחה את הדוד עם
מנית שיביא את הילדים הביתה. הדוד הזה הצליח לאייר אותם וחתזר אותם בבושת פנים
הביתה. הניסיון השני היה כבר יותר מתחכם. הוא נעשה בשック הלילה. אבא סיפר את זה

רק לאחותו, שנמצאת היום בחיפה, ששם פולין זינה, שם גם שבט גדול מאוד של דמשקאים, רובם גרים בחיפה. שם בעלה יהודה (אסלאן) זינה.

אבא ברוח ייחד עם מנחם לוזיה ועוד קבוצה גדולה של חברותיה שהיו אחר כך באפיקים. הם עברו דרך חתחותים, הרבה קטעים ברגל, הרבה קטעים וכבו על חמור וכך הצליחו לעبور את הגבול, עם מסחרות ושורד, על ידי אנשים שעוזרו להם לעبور את הגבול. הם הגיעו לאיילת השחר ושם חיכתה להם משאית ואנשי הקיבוץ המאוחד. הם היו בקשר עם הסניף בדמשק והם חיכו להם באילת השחר, העמיסו אותם על המשאית. הם היו מאוד נרגשים והביאו אותם לתל-אביב. אז היה איזה שהוא שיבוץ: אלה ואלה ילכו לקיבוץ נוע ואלה ואלה לאפיקים ואלה ואלה לחולתה. אבא, משה מוסרי, יוסף חלאק ומנחם לוזיה היו בדרכם לאפיקים ועשוי חניה במעין תרזה, שם ישבה קבוצת יהודים' בית השיטה, עוד לפני שעלו לקרקע בבית השיטה. היה שם חדר אוכל, כמה צrifim. הם ראו את המעיין ואת כל הנוף היפה ואת האהבה החופשית ואת היחסים הפתוחים בין בני אדם וזה מאוד מצא חן בעינייהם, וגם החברה אמרו להם: תישארו, מה אתם הולכים לאפיקים. נראה שהניסיונות היה איז מואוד חופשיות. והם נשארו.

בשנה הראשונה שאבא הגיע לשם הוא חלה. הוא קיבל איזה שהוא וירוס ושכב במשך שנה שלמה כמעט בגבש, במעין חרד, והוא לא עבד, והקבוצה הייקית של בית השיטה, שבעיקר הייתה מרכיבת מישראלים צברים ומימיים, והבחורות שבקבוצה היוו מהתגנו מהיופי של אבא, הוא היה גבוה כומתא, ומהשקט הנפשי שהיה לו והיה להן המון רצון לרפוד אותו באהבה ובחוות. את כל האסיפות של הקיבוץ עשו ליד המיטה שלו, כדי שיוכל להיות מעורב. היה לו קבלת פנים מאוד חמה ויפה. אלה שמאפיקים בינוים הלכו לאפיקים, כי הם אמרו שהם רוצים להגיע למסגרת שאליה הם היו משובצים.

ש. אמרת שמצד הבנות הייתה הענות ורצו לשטף ולעזר ולעוזד. גם מצד הבנים היה כזה ת. אני לא יודעת, אבל הבנתי מאבא שהבנות מאוד אהבו במיוחד את השקט שלו, את ההופעה שלו, את התואר שלו, את הצבע שלו. יכול להיות שגם את המזרחיות.

?יחס?

ש. הוא היה שונה מאוד מطبع הדברים.

ת. כן. מطبع הדברים הוא היה שונה והם ניסו להשפיע עליו להישאר שם ובעצם לבו היה עם החבריה של אפיקים, אבל ייסורי המ暢ון שלו לא נתנו לו לעזוב את הקבוצה הזאת, כי הוא הרגש מחויבות כלפי האנשים שטיפלו בו כל כך יפה. ובדיעבד אולי זאת הייתה טעות מצדיו, כי להיות סורי בלבד בקיבוץ, ביחוד שהוא כל כך הומוגני, להיות היחידי, זאת הייתה החלטה מאד קשה, ואפילו די מנוכרת לחיות בתוך קבוצה כזו. אם הוא היה מצטרף לאפיקים, שם היה גרעין מאד חזק של סורים, שם היו כבר כמו חונטה שם, שהיה להם להגיד ושמעו אותם ואחד עזר לשני. וכך, בביטחון השיטה, הוא נשאר בגלל העדינות הנפשית שלו והרגשה שהוא לא יכול שלא לגמול לאוותם אנשים שטיפלו בו כל כך יפה וכל כך רצוי שהוא ישאר אותם ולא יוכל היה לאכזב אותם, והוא נשאר. זה היה בשנות ה-40 ועדות המזרח בכלל לא נקלטו בקיבוצים, ובביטחון השיטה בכלל לא היו מעדות המזרח, אולי בודדים, והוא היה בין הבודדים האלה. אני בטוחה שאולי לא עד יומו האחרון, אבל אולי מჸיטת מהי היה לו תחושה של שנייה.

ש. הוא אמר לך את זה? הוא הצהיר על כך בגלוי? איך את מצדיקה את מה שתאת אומרת, יתכן מאוד שהוא היה נכון. אני בטוחה שהוא אכן אמר לך מרגישה, כי מקבלים מההורים דבריהם ובכל מיני צורות. הוא גם דבר על זה באופן ישיר?

ת. הייתה שומעת הערות בניינים כאלה, ואפילו הייתה תקופה שהוא דיבר אותנו על רצונו לעזוב את הקיבוץ.

ש. מתי הוא דיבר על רצון לעזיבתו?

ת. בסביבות שנות ה-50. הוא רצה לעזוב. לא הייתה לו רגשה שהוא חלק אינטגרלי בתנוע החבריה, יוכל להיות שאלה היו תחששות סובייקטיביות שלו, יוכל להיות שהחברה שידרה לו את זה. אבל אנחנו לא יודעים. אני לא יכולתי להיכנס לראש שלו. אני רק יודעת שבשנים הראשונות הייתה לו מסיבות מהחברה הזאת. "בשבט השחורת" הגיעו אמא שלו מסוריה, גם כן דרך לבנון, עם עוד שלושה ילדים. בתקופה הזאת היה כל כך הרבה עוני. הקיבוץ גם כן היה נורא עני אבל הם היו עוד יותר עניים, והם באו עם שקיות, לא עם מזוזות. כך הם נחתו אצל אמא של לי בתוך החדר האשכוני האירופי הזה.

ש. מכאן אני מסיק שהוא היה אז נשוי.

ת. ממעין חרדוד הם עברו לבית השיטה ב-1944. הם התחרתו ב-1943 ואני נולדתי ב-1944-1945. השבת השחורה הייתה ב-1946, אז הגיעו סבتي, אמא של אבא עם הילדים שנשארו בסוריה. האדם היחיד שהיה להם בארץ זה אבא שלי. הם הגיעו למקום מאוד אשכוזי, מאוד צברי, עם ייקים שעשו מאצץ אידיר להיות צברים. למעשה שלי היה מאוד קשה עם זה. הם לא דיברו עברית אלא דיברו ערבית ועם הדגשת ה-ע' וה-ת'. מאוד אהבו את אבא. הוא היה מאוד מקובל בגל הטוהר שלו, בגל הנאמנות, בגל המסירות, בגל העדינות. לא אגרסיבי, לא מתנפל. אבל היתה לו הרגשה לא טובה, ואולי גם אמא שלו נתנה לו הרגשה של פחדות כבוד לעומת הייקים שלו, הצברים, שהם היו כולם בתפקידים גוברים ומזכירים ורכזים קניות. הוא בסך הכל היה נוגע על משאית. אז הקימו את קוואופרטיב "עין חרדוד", שהיה קוואופרטיב משאיות והוא מעבירים שחורה ממוקם למקום. הרבה מאוד שנים הוא עבד על משאית. זה אולי גם כן מסביר למה הוא רצה להיות בקיבוץ ומהו לקיבוץ. כי בעצם אם אתה עובד על משאית, אתה רוב הזמן בכלל לא חלק מעורב בחדר האוכל וברכילות הציבורית הקטינה, בפרט ליד שולחות האוכל.

ש. הוא היה משתתף באסיפות חברים במשק?

ת. לא. הוא לא היה חולק לאסיפות. גם לא השתתף אף פעם בוועדות. בעצם האופי שלו לא היה אופי של אדם יום, של אדם שמרייך דברים, הוא היה יותר אדם של משפחה ושל טיפול המשפחה, ולא רק של המשפחה הגרעינית אלא גם החמולה. בכל השנים הראשונות שלו אני זכרת שהיינו נסעים תמיד לסתבה. הוא היה מביא ארגזים של ירקות לתל-אביב, והוא היה מפריש מעשר מזוה והוא נותן לסתבה. בשנים הראשונות הוא עזר ותמן בה מאוד. גם הקיבוץ.

ש. מכך אני מבין שסביר לך מצד אבא הגיע הנה עם שני הילדים. אז הם היו כאן תקופה מסוימת.

ת. תקופה מאוד קצרה. פחות מחודשים.

ש. מכאן لأن הם עברו?

ת. הם שכרו חדר בשכונת התקווה.

ש. למה דזוקא בשכונת התקווה?

ת. אני לא יודעת. אולי היו שם הרבה מעדות המזרחה, אולי היו שם הרבה סורים. אני דזוקא זוכרת את התקופה הזאת בתורו ילהה קטנה, בתורו מקום מאד נחמד, למרות שיש הרבה סטיגמות לשכונה הזאת. אני זוכרת את השכונה כמקום מאד נחמד. אני ואתי נולדנו בהפרש של שנה אחד מהשני והיינו הילדיים של כל החמולה. כשהיינו מגיעים לשם כל אחד רצה להחזיק אותנו וכל אחד רצה להניעים לנו את הזמן. הם גרו בחדר אחד שהיה גם סלון וגם חדר שינה וגם הכל. המטבח היה בחוץ והשירותים באיזה מקום בחוץ. אני זוכרת את התרגולות שהסתובבו בבורק. זה היה בשנות ה-50.

אחרי כ-7 שנים הגיעו לשכונת התקווה הם עברו לשכונת יד אליהו בתל-אביב. לעומת שכונת התקווה זה היה ממש ארמן. אז המעבר משכונת התקווה מздание אחד לשני חדרים וסלון היה בעיני כמו לעبور לגור בארמן. את רוב החופש הגדול שהוא חודשים היינו מבלים ביד אליהו, אני ואתי, אצל סבתא. סבתא הייתה אז עם 3 ילדים. אחד אחד של אבא היה נהג מונית וקיבל מספר יrox. הוא היה נהג אישי של שר הת褒ורה בר-יהודה והצטרף למפלגת העבודה. אחד אחר היה אינסטלטור ועבד בחברת בנייה "חרות". אחות אחת התחתנה די מהר ועזבה את הבית. סבתא נשאהה ביד אליהו עם הבן שהוא אינסטלטור. היינו מבלים אצל סבתא במשך חודשים. כל חופש היינו מבלים שם וסופגים את הריחות של העדה הסורית.

ש. את אומרת שהייתם נסעים לשם כמעט כל חופש, גם בחגים, נכון?

ת. כן.

ש. הנסיעה לשם באה ביוזמה של אבא או שאתם רציתם.

ת. ביוזמה של אבא וגם אנחנו רצינו. זה היה משולב.

ש. למה רצית לגיע לביתה של סבתא? היה לך כאן משק, חברת נוער וחברים, ובכל זאת נסעת לסייעתא.

ת. ילדים מאד אוהבים לצאת, וזה רצון טבעי של ילד לראות מה נמצא מעבר

לגבול, לתהום שלו, והדבר השני היו 매우 קשורה לאבא והוא ביןינו קשר מיוחד, ומה

שהיה קשור למשפחה שלו התקבל אצל הרבה יותר בצורה לגיטימית מאשר המשפחה של אמא.

ש. העובדה שרצית לנסוע לשם, הקשרים עם החמולה הדמiskaית, יכולה לנבוע מפני שהרגשת בمشק לא כל כך טוב, הייתה קצר עוף מוזר?

ת. לא.

ש. חברות הילדיים הכירו בכך שאת מה שנקרה מזרחת, חצי מזרחת.

ת. אני לא הייתי מזרחת לגמרי, כי אמא הייתה יקנית. אצל המזרחים הייתה אשכנזית ואצל האשכנזים הייתה מזרחת. היו לי את שני הדברים ביחד. לא מא לא הייתה משפחה בארץ. לא היו לי בכלל דודים מהכיוון שלה. הייתה לה משפחה בבית השיטה, ברורה ואריה בן-גוריון. דוד בן-גוריון היה דוד שלו. הקשר ליחסו הזה מצד אבא היה אליו קשר מאוד אמביוולנטי, כי מצד כל העולם דבר או על בן-גוריון, מצד שני אףה בן-גוריון הגדול ואיפה הוא. היה פער ביןיהם. בעצם המשפחה והדודים וממי שהיה לנו מבחינת הרקע ושתייה לנו שם דלת פתוחה וקיבלה פנים ללא תנאי זה הייתה המשפחה של אבא, שכולם היו בארץ, שכולם היו כבר בעלי משפחות. הם לא היו מסודרים וمبرוסטים עדין אבל הם היו כל כך חמים שהם עטפו אותנו בחום בתור ילדים. היו ילדים בכורים, של בן בכור, וכך קיבלו מעמד כל כך גבוה. גם של הבן הבכור וגם אנחנו היינו בכורים ועוד לאף אחד אחר לא היו ילדים.

ש. היה לכם נחמד להגיע לשם.

ת. כן, מאוד. פינקו אותנו. למרות שסבtab לא דיברה עברית והיינו צריכים לדבר אתה הרבה בידים, כי לא ידענו ערבית בכלל. זאת הייתה החלטת תקופה מאוד יפה.

ש. כשהיית ילדה, בגלל העובדה שאבא בטח המשיך לדבר קצת בערבית, שמע קצת ערבית, שירים בערבית שמע בטח בבית.

ת. קצת, מעט מאוד.

ש. למה מעט מאוד?

ת. כי לא הייתה אז טלוויזיה. זה היה רדיו. הוא היה שומע מוסיקה מזרחת מדי פעם. מאוד התבוננו בה. היו לנו דודים שכולם דיברו ביניהם עברית, וזה הייתה לי הרגשה

שאני נמצאת במקומות... היה לי מאד קשה עם זה. שמא חברים אחרים יראו מאיפה אני באה. היו טבות בתוכה הקיבוץ גם החברה הישראלית, 50 אחוז או יותר ממנה הם מזרחיים, ועוד יותר מזאת, יש הרבה מעורבים, וכך תראה פה גם בגילאי הגן, בבית הספר יש הרבה. אבל אז זאת הייתה חברה... כולם יודעים איך הייתה קליטת העלייה של אז. למרות שהסורים נחשבו לעדשה שבאה ממקום בהחלט לא פרימיטיבי, לא עם כל הפלחנים האליליים. חאלב הייתה עיר מאד מאד מפותחת. לבנון גם נחשבה אז לשוויך של המזרח התיכון. זאת לא כמו הקליטה של מרוקו וגם לא של עדות אחרות. זאת הייתה בהחלט קליטה טובה. אבל בקיבוצים היו טיפול טיפין, והטיפולים האלה היו שונות מהאחרים.

ש. ואת באופן אישי דיבرت ב-ח' ו-ע' או בעגה קצר מעט מזרחיות?

ת. לא.

ש. ואבא כן.

ת. אבא גם לא כל כך.

ש. הוא לא הקפיד על ח-ח' ו-ע'?

ת. בכלל לא. אבא לא דיבר לא עם ח' ולא עם ע'.

ש. אבא לא רצה שאת למשל תקראי נכון בהגיה נכון.

ת. לא הייתה לו אמביি�טיה לימודית. לא היה לו אמבייניטה מהסוג של מורה ללשון. היה חשוב לו מאוד שניהה טובים בלימודים, אבל לא היה מורה ללשון ולא לתחריר. הוא בעצם כבר למד מיללים בגרמנית, היה מדובר עם אמא גם לפעמים בגרמנית.

ש. בשנות ה-50, ה-60 וה-70 עדיין היו היחסים עם החמולה.

ת. היינו מוזמנים לחתונות, לביר-מצוות, לאיורוועים.

ש. והקשר הזה נמשך?

ת. כן. הקשר נמשך עד שסבתא הלכה לעולמה, שהיא הייתה הבסיס והמרכז לכל המשפחה ואיז המשפחות קצר התפצלו. כל אחד בנה לעצמו את המשפחחה. נשארנו עדיין בקשר. אבא נפטר לפני 4 שנים, אחורי שהוא חלק בסרטן המעי הגס. הייתה לו שנה מאד מאד קשה. היה לנו מאד קשה עם הסבל שלו, אבל גם בתקופה של הסבל הוא היה בן אדם מאד אמיתי. תקרא את ההසפד שלי בחומרה. כתבתי אותו ממש ביום שהוא נפטר.

אבא היה בן אדם מאד אמיץ. הוא הרגיש שככל יום מקרב אותו ליום האחרון. הוא דיבר על המות, ויום אחד הוא התפרק ואמר: תפיסקו לבכות לידיו, אני רוצה ש... גם כן. לנו לי להגיד משהו. אז הוא אמר: אחרי שתורידו את הארון, אני מבקש שכולכם, כל המשפחה עם הילדים תלכו לכינרת, תביאו חלק נחל לבנים ותשדרו מסביב לקבר שלי. ואת אפרתי, תדאghi... אפילו אם זה יעלה יותר, תשלמי ותחברי אותו עם אמא, שניהה קרובים למות. עד כמה יהיה להם קשה בחיים, אבל הם אהבו אחד את השני, כי אחרת הוא לא היה אומר את זה. הוא אמר: תבאי חותיכת שיש ותחברי אותו ביחד.

ש. היה להם קשה?

ת. היה להם מאוד קשה. מבחינהתרבותית כל אחד בא מפלנטה אחרת, ודוקא זוגות מעורבים בדרך כלל מצלחים כשהאם מזרחית והבא אשכנז, הבעייה קיימת כשהבא ספרדי והאם אשכנזית, כל אחד רוצה מעמד מיוחד. אצל עדות המזרח הבא הוא הדומיננטי והאם רוצה גם כן... היה להם מאוד קשה להסתדר ביחד. אבל למרות הכל הם שמרו על המסגרת המשפחה וה透זיקו אותה בשניים.

ש. כשאת אומרת היו בעיות, כמו מה למשל, העובדה שהוא פתח מוסיקה ערבית?

ת. לא זה. המנטליות הייתה שונה. בגודל אבא שלי היה מאוד רחב-לב ואני היו כל עולמו. גם אם היו עולים עם הנעלאים המלוכלות על הספה. אמא שלי באה מקום אחר והיתה אומרת: לא על הספה, להוריד נעלים. הכל היה שונה בגישה לחיים. במהות זה היה שונה.

ש. גם העניין למשל של הי"ש לפשוטונדה, שבין 2 ל-4 חייבים לישון ושיהיתה שקט. ולאבא זה לא היה חשוב.

ת. נכון. לאבא לא היה איכפת אם סוגרים את הדלת או לא, אם מריעשים. אמא הייתה צריכה דמייה מוחלטת. זה היה שניי של תרבויות שונות.

ש. השוני הזה, החיכוכים הקטנים האלה היו אולי גם על רקע השפה? לא הייתה שום בעיה של שפה? המוסיקה אולי.

ת. הם דיברו עברית. שניים לא היו מומחמים בשפה אבל הצלחו להבין אחד את השני.

- ש. אבל אם אבא למשל רצה לשמע מוסיקה מוזרחת. דרך אגב, איזה מוסיקה מוזרחת הוא אהב?
- ת. כשהייתי קטנה, זה היה לפני 30 שנה, אולי זה היה אום כותת. אני לא יודעת.
- ש. שמעת על אליהו משה? זה שם מוכר לך מהביהט?
- ת. לא.
- ש. מה עוד היה שהפריע למה שקוראים היום זוגיות, אבל מה שהפריע לקיים את החווים, חוץ מהענין הזה שהוא אדם פתוח, מנטליות שונה.
- למשל הגעה של אורחים מצד אבא הפרעה לאמא?
- ת. באופן כללי היחס לחווים היה שונה. איך אדם רואה את החווים ואיך הוא תופס את החווים. אמא באה מבית הרבה יותר קפדי, יותר אירופי ואבא בא מקום יותר עמי, יותר פתוח, יותר חם, בעיקר שהוא גם תמיד העמיד בראש כל העדיפויות, לפני הקיבוץ ולפני הכל את הילדים. לעיתים זה היה אולי קצת מוגזם.
- ש. את ואחיך נסעתם לבקר קרוביכי משפחחה.
- ת. כן. אנחנו שלושה אחים.
- ש. באופן טבעי גם מגיעים אליכם. היו מגיעים לקיבוץ?
- ת. כן.
- ש. מה קורה עם האחים של אבא בשנות ה-40. אמרת שכמה מהם היו כבר כאן.
- ת. הם היו 6 אחים. אבא היה הבכור. אחר כך הייתה אחות אחת שנשואה ליהודה זאנה וגורים בחיפה עד עצם היום הזה. יש להם 6 ילדים, כולם אקדמיים, כולם חוץ מאחד חיפאים ובנו משפחות. יש להם בן אחד, שהוא דיר דאנה, שהוא מומחה לשפה הערבית הספרותית וגם לספרות ימי הביניים והאת השניים ניסים דאנה הוא יועץ ראש הממשלה לענייני מיעוטים במשרד ראש הממשלה.
- האח השלישי של אבא הוא שרון, שהוא אינסטיטטור וגר ביד אליהו עד היום. יש לו אח נוסף בשם יהושע קדם, שהוא נהג מונית הרבה שנים. הוא גור ברמת השרון. יש לו ילדים ונכדים.

יש אחות ששם בתיה שגם התחתנה וגרה ברמת-גן ויש לה גם ילדים.

יש עוד אחות שהגיעה לכך מלכון והיתה כבר אלמנה.

ש. רוב האחים והאחיות של אבא גרים במרכז. הוא היחיד שהיה כאן.

ת. כולם גרים בתל-אביב ובמרכז חוץ מהדודה בחיפה, שגם אליה היינו נוסעים הרבה, כי הייתה לה בת שהיתה בת-גיאלי והיתה גם בא אלינו לקיבוץ. היו בינוינו בהחלטת קשרים חמימים. אני זוכרת שגם היינו מגיעים לאירועים עם הדמתקאים והוא יפה לראות את אחותות הלוחמים ביניהם, ההרגשה שהם גרו באותו כפר ויש להם משותף שיש מה להתגאות בו במשהו המשותף הזה. הם מבינים אחד את השני. אבא היה מאוד מקובל בקרבם. כשהיו מזמינים אותו תמיד הרגשו שבגלל אופיו השקט והאצלי אז התיחסו כך גם אליו.

ש. מעבר לקשרים האלה אבא היה שותף לעניין של קליטה לסתורים אחרים שהגינו למשקים אחרים בסביבה?

ת. לא במקור הזה כמו שעשה את זה מנחם לוזית.

ש. מכיוון שהוא כמה מהעדת הסורית שהגיעו לקיבוצים בעמק הירדן.

ת. אבא היה שומר הרבה מאד על קשר עם כל החברים שבאו אותו ביחיד – עם מוסרי, חלק וכל הקבוצה שבהם אותו ביחיד, שהיו אותו בסניף החלוץ בסוריה. הוא שמר אותם על קשרים עד יומו האחרון, עם כולם.

ש. במיוחד אתם.

ת. במיוחד עם החבורה הזאת שהיא בקיבוצים.

ש. עם חברים אחרים, לא דווקא סורים, אלא אשכנזים.

ת. היו לו גם הרבה חברים, בעיקר מכיוון העבודה, נהגים אחרים.

ש. מבחינה זאת של קליטה ממש לא היה לו חלק בזה.

ת. לא. הוא בדרך כלל שמע מנחם על מה שקרה, היה מתעדכן ושותע, ומנחם היה מוסר לו אינפורמציה. מנחם לוזיה היה מאד יוזמתי, מאד יצירתי. אבא היה טיפוס סגור יותר. אבל אבא שמר על קשר, שמר על קשרים עם כל אלה שהוא בא אתם. היה איכפת לו שאני אלמד. פעם הוא הפגיש אותי עם יעקב סעד מארגון יוצאי דמשק, שהוא יספר לך. הוא

העניק לי מענק ללימודים אחרי הצבא. ההקצבות ללימודים, המלגות היו כל כך קטנות שזה בכלל לא היה משמעותי.

- ש. אז בכל זאת הוא שמר קשרים גם עם הארגון.
- ת. כן. הוא שמר על קשר עם הארגון. היה מקבל מהם חומר.
- ש. היו לו קשרים עם סורים שהיו בעיר, שלא במסגרת המשפחה?
- ת. כן. עם יעקב סעד.
- ש. אבל אלה חברים מתקופת החלוץ.
- ת. עם שלמה מואס, היה לו קשר. אבל הקשרים חזקים ומשמשו ועמדו ב מבחן הזמן היו הקשרים עם הסורים שהיו בקיבוצים. לאו דזוקא מאזרע עמק הירדן, גם עם חברים מנו.
- ש. ומה זה בא לידי ביטוי?
- ת. בקרטיסי "שנה טובה". אז לא היה פקס ולא טלפון. כל שנה הוא היה שולח קרטיסי שנה טובה. אני הייתי כותבת והוא היה ממלא את הכתובות.
- ש. עם איזה סורים שהיו במשקים בסביבה אבא היה אתם הקשרים? את זכרת אנשים חזק מלאה שהיו באפיקים. היו גם באשות יעקב. איפה עוד היו?
- ת. בחולתה, עם אליהו כהן.
- ש. גם בתל יוסוף?
- ת. לא. בתל-אביב היו קצת סורים שהיה קשור אתם.
- ש. אבא סיפר לך או שמע מאחרים למה החבריה הצעיריים שהגינו מסוריה לקיבוצים לא נשארו שם? בתקופות מסוימות התהנכו צעירים שהגינו מטוריה בקיבוצים.
- ת. הוא לא סיפר לי על זה, אבל אני מעריכה שהוא העניין המשפטי שהיה יותר חשוב מאשר העניין האידיאולוגי והעניין הזה של עדות המזורה.
- ש. הייתה לسورים במשקים התכניות מיוחדת, לפחות בחגים?
- ת. אני זכרת שכשהייתי ילדה קטנה, היו חגיגי משק, כמו יום הולדות הקיבוץ, היו עושים את זה לפני גלויות. היו פולנים בקבוצה אחת, הייקים בקבוצה אחת, הארץ-ישראלים בקבוצה אחרת. היו פעמי קצת הודים פה. עדות המזורה הייתה קבוצה הכיכי קטנה. היינו

המשפחה שלנו עוד משפחה מעירק ועוד אחד מסוריה. היינו קבוצה קטנה ומאוד שולית מבחןיה מספרית, לעומת כל הקבוצות מפולניה. אחרי הפלוג הגיעו לבן הרבה פולנים. אנחנו קיבלנו את כל הפולנים של תל-יוסף וקבוצה גדולה של ארץישראלים עברו לאיילת השחר. היו לנו פולנים, יוקים וצברים.

ש. והסורים היו קבוצת מיעוט.

ת. בכלל מדינות המזרח. היו שניהם-שלושה זהה הכל.

ש. חוץ מאבא היה לנו פרג.

ת. אבל הוא היה אז ילד. הוא הגיע עם עליית הנוער. בעוד של אבא היה רק אחד שהוא מעירק, נעים שמע, שהוא עוד בחיים.

ש. היה פריגין פרג, אבא.

ת. היה עוד אחד, סוויד.

ש. היה קשר ביניהם? הם ישבו ביחד?

ת. היה משה אורי.

ש. אני מתכוון אם הם היו תחת-קבוצה. כמו שהיו הפולנים אז היו גם הסורים.

ת. לא היה פה מנתן לקבוצה.

ש. דודקא בגל זה.

ת. לא היה פה מנתן. היו אבא שלי והבתו הודה העירקי שהיו גם משפחה מעורבת, האבאעירקי והאם פולנית, אנחנוו שאבא היה סורי ואמא יוקית. סוויד היה צעיר ב-15 שנים. זה בכלל לא אותו דור, הוא שיחק כבר לדור השני. למרות הפרש הדורות הוא תמיד היה מתעניין בשולמו. אבא היה מדובר אatto, מחליף אותו כמה מילים, אבל אי אפשר לומר שזאת הייתה קבוצה מגובשת, שיש לה על מה לדבר, כי לא היה אפילו מנתן. בסך הכל שתי משפחות, אנחנו ונעמי ההורים היו ביחסים טובים. פריגין הגיע יותר מאוחר, וסוויד היה צעיר ב-15 שנה. 2 מבוגרים ו-2 ילדים זה לא קבוצה. שתי משפחות זה לא קבוצה. באפקים זה היה חונטה ממש. היו שם לוזיה, מוסרי, חלק ווד. אבא היה פה די יוצא דופן, מפני שם הוא היה מצטרף לגרעין באפקים אני בטוחה שהיא לו יותר קל. להיות בלבד בארץ מוצא שונה לגמרי מאשר כל השאר, כל ה-99 אחוז, זאת הרגשה שהיתה אז קשה. עם

השנתיים היטשטשו הגבולות המנטליים. אבא היה כל כך מקובל, והוא התחליל כבר לעבוד במשק, במפעל הזיתים. אףה שהוא היה אוכל צחרים, שניות אחורי זה, כמו דבראים לדבש, היו מגיעים אליו מכל הקיימנים. 15-10 הימים האחרונות לחייו, אולי 20 שנה, הוא היה להרבה אנשים כמו דמות מודesta ואהודה. בין הוותיקים גם מאוד משתנים. לבסוף היה לא היה קיים.

ש. שנים האחרונות לחייו הוא דיבר על כך לגבי החלטות הראשונות שלו, ככלומר לו הוא היה יכול לשנות את ההיסטוריה, הוא לא היה מגיע הנה. כך הבנתי מדבריך. הוא קצר הצלע על ההחלטה להגיע לבית השיטה.

ת. בסוף ימי חייו הוא אמר לי כשהיה כבר על ערש דזוי: קחי נייר ועיפרונו. חשבתי שהוא הולך לכתוב צוואה, שהוא מחלק את הירושה שלו.לקחתי מהר נייר ועיפרונו. הוא אמר לי: מה נתת לי נייר גדול כזה? הוא לא ידע מאיפה להתחיל. הוא כבר היה עם המון תרופות. הוא אמר: אם יהיה לי שגיאות, תתקני לי. היה לו כתבי-יד מאוד יפה אבל הוא כתב עם שגיאות כתיב, של אדם שלא למד את השפה. הוא כתב: שלום לך בית השיטה, שלום חברים, שלום לפרחים, שלום לצמחים. אני 53 ומעלה חי על האדמה הזאת ועכשו אני הולך אליה בשקט ובלוותה. הוא כתב את זה ביום לפני שהוא נפטר. הוא כתב: אני מודה לכל האדמה שככל כך אהבתה. 53 שנה אני חי על האדמה הזאת ואני חוזר אליה. בסוף ימי הוא לא ראה שום תחושה של ... עם הקיבוץ. להיפך, כל ... נראה לו אז כבר מחייב ברעיון. אדם בתיו עובר שינויים. הוא היה מאד טיפוס משפחתי, עם פחות אידיאולוגית, וככל שהוא התבגר והתרגל, הוא הסכים לרעיון הקיבוצי, עד כדי כך שאפילו שאינו הינו מבין אלה שרצוי לשנות,已经成为 הינו היהתי בחייבקי דעות מאד פסימיס בתחום הזה של הקיבוץ, הוא ראה בכל העניין הזה של הפרטאות את סוף הקיבוץ. הוא דוקא הlk לעולמו בהרגשה של השלמה שזו היה המקום שאליו הוא היה צריך להגיע. למורת שבשנתיים הראשונות שלו בקיבוץ לפי דעתו היה לו מאוד קשה בקיבוץ. אבל בתור ירצה ראיתי את זה דרך פילטרים של ילד, מפליטות, מהערות שלילים, מזה שהוא בכלל לא עבד בקיבוץ, אלא עבד בחוץ. הילדים בקיבוץ היו באים להיות אצלנו כי אבא היה מחלק להם סוכריות עם שוקולד. הוא היה קונה להם את הדברים שלאן ילד עוד לא היה אז.

ש. ואת שמעת אז את המקה טעות שהוא אולי עשה.
ת. כן, בשילם הרים. אפילו היתה לו פעם שיחח אותנו, שהוא זרק משחו בחצי בדיחה, אבל
בכל בדיחה יש משחו מן האמת. הוא שאל: מה דעתכם אם אני אעזוב את הקיבוץ, אתם
תבאוו אתי או שתישארו? אמרנו: אנחנו לא רוצים לעזוב, אנחנו רוצים להישאר. ובעצם
הוא טען אז שהוא נשאר בקיבוץ בגללנו. הוא סיים את חייו בהרגשה של השלמה עם
הקיבוץ, עם צורת החיים, עם העוראה החדזית. לא היתה לו קנהה כלפי אף אחד. למרות
שהיו לו תקופות שהוא הרגש איזה שהוא אפליה. בתקופות הראשונות היה לו קשה מאוד.

אריה כהן: התחלנו לדבר בעניין זהה של מזון. כל המורשת של מזון. בבקשתה אפרת בת שלם מורה: ... המאכלים של סבתא היו מאוד טעימים. ... באירועים משפחתיים ממש מתמכגים על המאכלים המאוד מיווחדים. אני זכרת שזה היה גם כן חלק מהΖבב שנותן אופי לבית אבא. בעשרים שנים האחרונות של חייו הוא לקח את העניין של הבישול ממש כמו תחביב. היה עושה בבית קובה ...

ש: הבישול המסורתית מבית דמשק, מבית אמא.

ת: ... הקובה היה מיוחד, רק שלו. הוא זכר את זה מאמא, בדיקות הרצפת שהיא הייתה עשויה, אמא שלו. הוא היה עושה טחינה ומקלבה ומגדרה. את כל המאכלים ואלה שאתבתי בתור ילדה הוא החזיר בחזרה לשולחן והיינו מתאספים כל החמולה, אחד ואחותי עם הילדים. תמיד היו אורחים נוספים או אולפניטים או מוחנים אחרים מהקיבוץ. זה ממש לפעמים היה עד כדי כך בקשר שהוא אפילו מבקש, מזמין או רומזים לנו מתי יגיע וורונ לחיות מוזנים לשבת לארות ערבי במווצאי שבת ... אצלו.

ש: זה היה מוצהר, מאכלים מבית אמא, סוריה, נכון?

ת: מאכלים שאבא עשה במזוודה. אבא שלי לא לקח מהמטבח מוכן, אלא הכל היה על טהרת העשייה הביתה עם תבלינים ביתיים, ובעיקר עם הנשמה שלו. הוא הרגיש שהוא ממש משקיע את כל יכולו באוכל ...

...

ש: אני מבין שכולם היו מודעים לה ואבא אפילו הצהיר שאלה האם מאכלים מבית אמא מודמשק. ת: נכון. אחרי שככל אחד היה אוכל, הוא בעצמו לא היה אוכל, רק טעם מעט מכל דבר, אבל היה יושב ואז היו אומרים – אוי, זה נחר, וקומפלומנטים. זה היה הרגע הכى מאושר שהוא מרגיש שהוא קיבל פידבקים מאוד מאוד חיוביים על ההשקה. אבל הוא עשה את זה לא בגלל השמירה על המסורת לפני דעתו. זה הילך במקרה בד בבד, אבל בעיקר היה לו חשוב לשמור על המבנה המשפחה שלא יתפרק. הוא אסף לפחות פעם אחת בשבוע את כל הילדים אצלו בבית, ישבו אל השולחנות שלו, ישבו בסלון שלו, ידברו הילדים והנכדים ... הילדים. בקץ הכל היה על הדשא על משטח גדול. בחורף הוא לא יותר על אף שבת ועל אף ננד. מי שלא היה מגיע הוא מתקשר וمبرר איפה הוא ומתי הוא מגיע ... לי תמיד זה נראה ככה קצת, וה... זה נראה לי קצת מוגזם, אבל היום אחרי שהוא הילך לעולמו, כל המסורת הזאת התפרקה. אנחנו ממש ... להפנש אבל אין את אבא שיעשה את כל זה.

ש: איך הוא לשמר את המסורת המשפחה הזאת.

ת: כן.

ש: מה לך נשאר מכל העניין הזה של שמירת המסורת? דרך אגב, בבית אבא הקפיד אולי קצת יותר מhabbi המשק האחורי על מסורת יהודית? בתפילה אולי? היה כאן בית הכנסת? אני לא יודעת. בתגים יותר? ת: פעם, בשנים הראשונות, הוא רמז שהוביל שאיןפה בית הכנסת. היה מאוד חסר לו. בשנים הראשונות, כשהיהתי ילדה בבית ספר. אבל כמו שחלו לבני ההשלמה שלו או ההשתלבות וההשלמה לקיבוץ, ככה גם חול שינויים כלפי הורת. דוקא בשנים האחרונות הוא לא כל כך הקפיד עלبشر כשר. הוא אכל מה שהיה. אבל אני זכרת שספר תהלים תמיד היה אצלו על המדף. בתשעה באב ובמועדים שהוא זכר מhabbi הוא

היה יושב וקורא. מה שנשאר לי מתחזק זה, שאני לא זהה לשום מקום בלי ספרון קטנטני בגודל ... שהולך
איתי לכל מקום. זה גם כן מהهو שנשאר ממנו.

ש: והענין הזה של לילות שבת?

ת: לילות שבת זה התפרק.

ש: מבחינתך, מה את שומרת? את מקפידת?

ת: אני מקפidea על הדלקת נרות, מפה לבנה, להגיד את הברכה של ליל שבת. להרגיש את ההגיגיות של
היום.

ש: והאחים האחרים שלך?

ת: הם לא עושים את זה.

ש: כולם עדין במשק, נכון?

ת: כולם עדין במשק. לפחות כבר יש ילדים.

ש: אולי עוד מהهو שעת נזכרת בו שאני אולי לא שאלתית?

ת: מה שכתב על המזבחה שלו זה האיש ...

ש: ישר? מהו בסגנון הזה?

ת: כן. תפתח את החוברת אתה תראה גם את הקבר.

ש: זו אמרה שעת אומרת ... לגבי האישיות שלו.

ת: כן. אני חשבתי שכמו שקראו לו שלם ככה הוא באמת, בסוף ימיו הוא ממש הגיע לשלמות ולהשלמה
עם עצמו ועם הקיבוץ ועם הסביבה.

ש: הרבה תודה לך.

ת: תודה.